[א]אף כאן בפרוסה דבר אחר מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה [ב]אף כאן נמי הוא מסיק ואשתו אופה: אע"פ שאין חרוסת מצוה: ואי לא מצוה משום מאי מייתי לה א"ר אמי משום קפא אמר רב אסי קפא דחסא חמא קפא דחמא כרתי [קפא דכרתי חמימי] קפא דכולהו חמימי אדהכי והכי נימא הכי קפא קפא דכירנא לך ולשב בנתיך ולתמני כלתך: רבי אלעזר בר' צדוק אומר מצוה וכו': מאי מצוה רבי לוי אומר [ג]זכר לתפוח ור' יוחנן אומר זכר לטיט אמר אביי [ד]הלכך צריך לקהוייה וצריך לסמוכיה לקהוייה זכר לתפוח וצריך לסמוכיה זכר לטיט תניא כוותיה דרבי יוחנן תבלין זכר לתבן חרוסת זכר לטיט אמר רבי אלעזר בר' צדוק כך היו אומרים תגרי [ה]חרך שבירושלים בואו וטלו לכם תבלין למצוה: **מתני'** [ו]מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו ואם אין דעת בבן אביו מלמדו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות הלילה הזה מרור שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל [ז]הלילה הזה כולו צלי שבכל הלילות (אין) אנו [ח](חייבים לטבל אפילו) פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים ולפי דעתו של בן אביו מלמדו מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש [1]מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה: **גמ'** ת"ר [ט]חכם בנו שואלו ואם אינו חכם אשתו שואלתו ואם לאו הוא שואל לעצמו ואפילו שני תלמידי חכמים שיודעין בהלכות הפסח שואלין זה לזה: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים: מתקיף לה רבא אטו כל יומא לא סגיא דלא מטבלא חדא זימנא אלא אמר רבא הכי קתני שבכל הלילות אין אנו חייבין לטבל אפילו פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים מתקיף לה רב ספרא חיובא לדרדקי אלא אמר רב ספרא הכי קתני אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים: מתחיל בגנות ומסיים בשבח: מאי בגנות רב אמר מתחלה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו [ושמואל] אמר עבדים היינו אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא מאי בעי למימר ליה אמר ליה בעי לאודויי ולשבוחי א"ל [א] פטרתן מלומר מה נשתנה [י]פתח ואמר עבדים היינו: **מתני'** רבן גמליאל היה אומר [כ]כל [י]שלא אמר שלשה

אף כאן בפרוסה. לברך על אכילת מצה. ושתי שלימות מייתי משום ברכת המוציא דלא גרע משאר ימים טובים שצריך לבצוע על שתי ככרות שלימות ובוצע מאחת מהשלימות: **אף כאן הוא מסיק ואשתו אופה.** כדי שלא תחמיץ: **משום קפא.** שרף החזרת קשה ויש בו ארס: **קפא דחסא חמא.** מי שאכל חזרת וחלה בשביל הקפא יאכל לנון וירפא: **קפא דחמא כרפי.** מי שאכל לנון וקשה לו יאכל כרתי: **חמימי.** ישתה מים חמין: **קפא דכולהו חמימי.** ארס של כל ירקות חמין רפואה להן: **זכר לתפוח.** שהיו יולדות בניהן שם בלא עצב שלא יכירו בהן מצריים דכתיב תחת התפוח עוררתיך (שיר ח): **לסמוכיה.** להטיל ולכתוש בו הרבה כדי שיהיה עב וצריך לקהוייה להטיל בו תפוחים ויין ומילתא דאית בו קיוהא: **צריך לקהוייה.** זכר לתפוח וצריך לסמוכיה זכר לטיט: **תבלין.** ירקות שמטילין בחרוסת זכר לתבן וחרוסת שכותשים בו הדק זכר לטיט: **תגרי חרך.** חנוונים היושבים אצל חנויותיהם ומוכרין כמו מציץ מן החרכים (שם ב): **מתני' וכאן הבן שואל אביו.** כאן במזיגת כוס שני הבן שואל את אביו מה נשתנה עכשיו שמוזגין כוס שני קודם אכילה:

גמ'

רשב"ם

אף כאן בפרוסה. לברך על אכילת מצה. ושתי שלימות מייתינן משום המוציא דלא גרע משאר ימים טובים שצריך לבצוע על שתי ככרות ובוצע מאחת מהשלימות: **דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה.** וגומרו מיד לתנור כשנגמר היסקו שירא שמא יצטנן התנור קודם שיזדמן עוסקין שניהם זה בהיסק התנור וזו בעיסה אף כאן הוא מסיק ואשתו אופה כדי שלא תחמיץ: **משום קפא.** שרף החזרת קשה הוא והרי הוא כארס: **קפא דחסא.** מי שאכל חזרת וחלה בשביל הקפא יאכל לנון וירפא: **קפא דחמא כרפי.** מי שאכל לנון וקשה לו יאכל כרתי כרישים: **חמימי.** ישתה מים חמין: **קפא דכולהו חמימי.** ארס של כל הירקות מים חמין רפואה להם: **זכר לתפוח.** במסכת סוטה (דף יא:) שהיו יולדות שם בניהם בלא עצב שלא יכירו בהן מצריים דכתיב תחת התפוח עוררתיך (שיר ח): **לסמוכיה.** לכתוש בו ירקות הרבה כדי שיהא עבה: **וצריך לקהוייה.** להטיל בו תפוחין דאית ביה קיוהא זכר לתפוח וצריך לסמוכיה זכר לטיט: **תבלין.** בשמים שמטילין בחרוסת זכר לתבן וחרס(ט) שכותשין בו הדק זכר לטיט: **תגרי חרך.** כמו מציץ מן החרכים (שם ב). חנוונים היושבים אצל חנויותיהן ומוכרין: **מתני' וכאן הבן שואל את אביו.** כאן במזיגת כוס שני הבן שואל את אביו אם הוא חכם מה נשתנה עכשיו שמוזגין כוס שני קודם אכילה. ורבינו קבל מרבו ר' יעקב בן יקר וכן הבן שואל כמו כן בנות צלפחד (במדבר כז) כלומר דין הוא שיהא שואל במזיגת כוס שני מה נשתנה: **מטבילין פעם אחת.** טיבול ירקות בתוך הסעודה ובגמרא פריך לה: **שתי פעמים.** טיבול ראשון דשאר ירקות וטיבול שני דמרור: **הלילה הזה כולו צלי.** בזמן שבית המקדש קיים היה שואל כן: **ולפי דעתו של בן אביו מלמדו.** אם מבין הרבה יפרש הכל: **מתחיל בגנות.** מפרש בגמרא: **גמ' אטו כל יומי לא סגיא דלא מטבלינן.** דקתני שבכל הלילות (אין) אנו מטבילין פעם אחת. אבל אשבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות ליכא למיפרך הכי דהתם ה"ק בכל הלילות אין אנו מחוזרין אחר מרור: **חובא לדרדקי.** בתמיה. הא משום הכירא דתינוקות כדי שישאלו קעבדינן: **אלא אמר רב ספרא כו'.** מהכא שמעינן דהכי אית לן למימר שבכל הלילות אין אנו מטבילין [אפילו] פעם אחת והאומר אין אנו חייבין לטבל שיבוש הוא בידו: **פתח ואמר.** לאחר שאילת הבן התחיל לומר עבדים היינו וגומר הגדה בשבח והודאה כלומר כן עשה לנו הקב"ה שהיינו עבדים והוציאנו משם:

מתני'

מה דרכו של עני בפרוסה. נראה דגם המוציא צריך לברך על הפרוסה וכן משמע בפ' כיצד מברכין (ברכות דף לט:) דקאמר הכל מודים לענין פסח שמניח פרוסה בתוך השלימות ובוצע פי' אפילו למ"ד מברך על השלימה ופוטר את הפתיתין מודה לענין פסח דאינו מברך על השלימה אלא על הפרוסה משום מה דרכו של עני כו' ומניחה בתוך השלימה כדי שיהא נראה שבלע על השלימה ומשמע דלענין המוציא קמיירי וקאמר בתר הכי ו)א"ר חייא בר אבא בשבת חייב לבצוע על שתי ככרות שנאמר לקטו לחם משנה ועיקר מילתיה דר' חייא בר אבא בפרק כל כתבי (שבת ד' קיז:) אלא להכי מייתי התם אחר פסח לומר שצריך שם מצה שלישית משום לחם משנה וחייב לבצוע על שתי ככרות בין בשבת בין בי"ט דאי לאו הכי למה הביא שם מילתיה דר' חייא וכן פסק רב אלפס דצריך לבצוע על שתי ככרות ביום טוב והטעם לפי שהיה לחם משנה יורד בערבי ימים טובים וקשה שאנו מתפללים באתה קדשת ובחרתנו מכל הימים וקדשתו מכל הזמנים ואמר (במכילתא פרש' בשלח) במן ברכו במן קדשו משמע בי"ט היה מן יורד ז)וכן היה נוהג ה"ר מנחם מיוני וה"ר יום טוב שהיו מברכין הכל על הפרוסה אך ר"י היה מברך המוציא על השלימה והדר על אכילת מצה על הפרוסה ובוצע משתיהן יחד וכן עמא דבר ולכך עושין על השלישית כריכה כדי לקיים מצוה בשלשתן:

צריך לסמוכיה וצריך לקהוייה. ובירושלמי אמר אית דעבדי זכר לדם ומשום הכי קרי ליה טיבולו במשקה וכן עמא דבר לסמוכי ובשעת אכילה מקלשין אותו ביין וחומץ ובתשובת הגאונים מפרש לעשות חרוסת בפירות שנדמה לכנסת ישראל בשיר השירים (ח) תחת התפוח עוררתיך כפלח הרמון התאנה חנטה אמרתי אעלה בתמר אגוז אל גנת אגוז ושקדים על שם ששקד הקב"ה על הקץ: **תגרי** חרך שבירושלים. משמע דהלכה כר' אלעזר בר' צדוק וגם בספרים כתב ר' יוסי ונימוקו עמו וכן עשה ה"ר יוסף בסדרו חרוסת זכר לטיט:

הלילה הזה מרור. הא דלא אמר כולו מרור משום דאכלינן שאר ירקות בטיבול ראשון: **כולו** צלי. רב חסדא מוקי לה באלו דברים (לעיל דף ע.) כבן תימא דאמר חגיגה הבאה עם הפסח אינה נאכלת אלא צלי ואע"ג דקאמר התם ואמר רב חסדא ובפרקין ליתיה דרך הגמרא כן:

ס)**ואמרתם** זבח פסח הוא. פי' באמירה שצריך לומר פסח זה שאנו אוכלין ואיתקש מצה ומרור לפסח וצ"ל נמי מצה זו מרור זה: ט)**לפיכך** אנחנו כו'. י"א שבע הודאות ולא יותר כנגד ז' רקיעים:

וחותם

עין משפט נר מצוה

פז א מיי' פ"ח מהל' מצה הל' ו סמג עשין מא טוש"ע א"ח סי' תעה סעיף א וסי' תעג סעי' ו:
פח ב טוש"ע א"ח סי' תם סעיף ב:
פט ג ד מיי' פ"ז מהל' מצה הל' יא סמג עשין מא טוש"ע א"ח סי' תעג סעיף ה בהג"ה:
צ ה ו מיי' פ"ז ופ"ח מהל' מצה הלכה ב סמג שם טוש"ע שם ס"ז:
צא ז שם סעי' ו בהג"ה:
צב ח מיי' פ"ז שם הל' ה ופ"ח הל' ד:

רבינו חננאל

ד"א לחם עוני מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה וכו'. אע"פ שאין חרוסת מצוה, ואמאי מייתי ליה משום קפא כדפירשנו למעלה. ר' אלעזר בר' צדוק [אומר] החרוסת מצוה, והביא ראיה לדבריו שכן היו תגרי ירושלם אומרים קחו לכם תבלין למצוה. מכלל שחרוסת מצוה. מאי מצוה, ר' לוי אמר זכר לתפוח שנאמר תחת התפוח עוררתיך וגו'. ר' יוחנן אומר זכר לטיט. אמר אביי הלכך צריך (לקיוהא) [לקהויה] וזכר לתפוח וצריך לסמוכיה זכר לטיט. תגרי חרך שבירושלים היו אומרין בואו וקחו לכם תבלין למצוה, כגון קנמון וכיוצא בו זכר לתבן שבטיט.
מתני' מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל וכו'. ת"ר אם היה הבן חכם הבן שואל את אביו ואם לאו אשתו שואלתו. ואפי' שני תלמידי חכמים הבקיאין בהלכות הפסח שואלין זה את זה מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. ואסיקנא אמר רבא שבכל הלילות אין אנו מטבלין אפילו פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים. מתחיל בגנות מאי היא, רבא אמר מתחלה עובדי כוכבים היו אבותינו, רב יוסף אמר עבדים היינו לפרעה. והאידנא עבדינן כתרוייהו.

מסורת הש"ס

א) [גירסת הערוך הכן], ב) [לעיל ע.], ג) [מטבילין וע' תוי"ט ובמשנה שבמשניות וכן בפיסקא בגמ' דבסמוך], ד) [נ"א מין], ה) [נ"א יחרוסת], ו) [בברכות שם ובשבת קיז: איתא רבי אבא], ז) [וע"ע תוספות עירובין לח: ד"ה ולאו ותוספות ביצה ג: ד"ה ודי], ח) [שייך לע"ב], ט) [נ"י שם].

תורה אור השלם

1. וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב: דברים כו ה

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' אמר ליה פטרתן מלומר מה נשתנה. נ"ב עיין לעיל דף קטו ע"ב בתוספות ד"ה כדי שיכיר וכו' ובפר"ח סי' תע"ג ס"ק ז' ודו"ק:

מוסף רש"י

זכר לתפוח. י"א זכר לתפוח כשהיו טשלין הטיט על עוברים היה תופח לאחרים ועשה מגולה (האורה ח"א סי' פז). **שבכל הלילות.** של שאר ימים טובים ושבתות, אנו אוכלים חמץ ומצה. לא סגי דלא אכלינן או חמץ או מצה דכתיב בהו עונג [illegible] הסעודה (מחזור ויטרי עמ' 292). **כולו צלי.** ואפילו החגיגה (לעיל ע.).